

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГАЛИЦЬКОГО СЕЛА У МІЖВОЄННУ ДОБУ

Виздрик В.Галицьке село: соціально-економічне життя та суспільно-політичні процеси (1919–1939) / Віталій Виздрик. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015. – 394 с.

Рецензована монографія кандидата історичних наук, професора кафедри гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ ім. П. Сагайдачного (м. Львів) Виздрика В.С. присвячена важливій у науковому і практичному відношенні темі, що до тепер залишається актуальною та дискусійною. Робота розкриває соціально-економічні підвалини аграрної еволюції Галичини та суспільно-політичні процеси у селянському соціумі міжвоєнного періоду.

Для вирішення завдання автором було опрацьовано значний масив українських і польських архівних документів, мемуарів, наукової літератури вітчизняних і зарубіжних дослідників, тогочасну пресу. Можемо зауважити, що джерельна та історіографічна база дослідження, на нашу думку, є достатньою для об'єктивного висвітлення життєдіяльності галицького села у зазначений проміжок часу. В праці використано науково-дослідницький діалектичний принцип вивчення та оцінки явищ у їх історичному розвитку. Структурно рецензована праця побудована за хронологічно-порівняльним методом, що охоплює період з липня 1919 року (від початку анексії Галичини Польщею) і до початку Другої світової війни.

У другому розділі автор висвітлює політику польської влади у Східній Галичині на початку 20-х років ХХ століття. Уряд спрямував свої зусилля на перетворення захоплених українських земель в інтегральну частину Польської держави, підпорядковуючи собі політичне, економічне та культурне життя українців. Упродовж 1919–1922 рр. в

Сухий Олексій Миколайович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри новітньої історії України, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів.

© Сухий О.М., 2015

Галичині завершилося формування польської адміністрації. При цьому панували централізаторські, унітарні тенденції та обмеження місцевого самоврядування. Влада проводила доволі жорстку політику щодо українського національного руху, який вона вважала основною загрозою для інтеграції Східної Галичини в польську державу. В цьому розділі В. Виздрик також проаналізував національний та соціальний склад населення трьох східно-галицьких воеводств і на підставі статистичних та архівних даних.

Варто зазначити, що детально висвітлено велике приватне, державне і церковне землеволодіння у Східній Галичині, яке становило понад 40% сільськогосподарських угідь, отже значна частина земельної власності перебувала в руках невеликої кількості осіб, здебільшого поляків. Українське селянство постійно відчувало земельний «голод», що сприяло зростанню соціальної й національної напруги.

Акцентується увага на тому, що польська влада сприяла колонізації українських земель, у результаті чого протягом 1919–1923 рр. у Східній Галичині польські осадники отримали 108224 га (34,3%) розпарцельованої землі. А земельна реформа 1920 року не тільки не приглушила національних суперечностей у краї, а навпаки, загострила їх. Одночасно з реалізацією земельної реформи зростав також і процес соціального розшарування села.

На думку автора, соціальна структура українського населення трьох південно-східних воеводств була наступною: 88,7% становили особи, які займалися сільським господарством – земельна олігархія (нащадки середньовічних магнатських родів та шляхти) і селяни. Аналізуючи селянство дослідник виділяти такі групи: карликові землевласники – площа наділу яких була меншою ніж 2 га; малоземельні (дрібні) – площа наділу 2–5 га; середньо-земельні – 5–10 га; великоземельні – 10–50 га.

Не викликає заперечень твердження, на початку 20-х рр. ХХ ст. в результаті розвитку ринкових відносин сільського господарства у Східній Галичині було збережене майоратне землеволодіння, водночас існувало багато дрібних селянських господарств, які відчували гостру нестачу землі.

Третій розділ присвячений основним напрямам аграрної політики Польщі міжвоєнного періоду. Увага автора небезпідставно зосереджена головним чином на реформуванні

системи землеволодіння, зокрема на обмеженні та поступовій ліквідації великого земельного володіння, формуванні земельного ринку, утворенні різнотипних господарств. Історик наголошує, що реформа не ліквідувала земельного дефіциту у Галичині, при цьому приватна парцеляція дала змогу великим землевласникам продати гіршу землю за монопольними цінами, щоб забезпечити раціоналізацію свого господарства, та пришвидшила перехід до капіталізації виробництва. Водночас із реалізацією земельної реформи відбулися зміни у структурі селянського землеволодіння. Типовою рисою аграрних відносин міжвоєнного періоду було співіснування невеликої кількості фермерських господарств і маси дрібних та карликових селянських господарств у більшості сіл краю та магнатського землеволодіння. Майже третина селянського землеволодіння у Східній Галичині перебувала в руках польських колоністів та землевласників інших національних меншин краю.

В. Виздрік зазначає, що водночас із парцеляцією польський уряд продовжував аграрну колонізацію «східних кресів», впродовж повоєнного двадцятиліття осіло понад 73 тис. польських колоністів. У такий спосіб Бельведер намагався послабити аграрне перенаселення в центральних воєводствах Польщі та посилити економічний і політичний тиск на українське населення. Незважаючи на всебічну підтримку з боку влади, у господарсько-економічному житті краю вплив колоністів-осадників виявився меншим, ніж передбачала Варшава. Загалом політика влади, на думку автора, підривала економічний потенціал непольських селянських господарств, що призводило до загострення міжнаціональних відносин.

У четвертому розділі простежено особливості розвитку ринкових відносин в аграрній галузі, проведено аналіз способів господарювання різних за величиною землеволодіння господарств. Автор приходить до висновку, що основними товаровиробниками в селі були дідичі, фермери та власники деяких середняцьких господарств. Вони дедалі більше, втягуючись у ринкові відносини, були змушені вдаватися до інтенсифікації власного виробництва, що супроводжувалося використанням прогресивної агротехнології, сучасної техніки та механізмів, розведенням високопродуктивної худоби та застосуванням досягнень ветеринарії.

Сукупність цих засобів зумовлювала удосконалення техніки землеробства і, відповідно, одержання високої врожайності полів і більших валових зборів рілнничих культур, а у тваринництві – ріст продуктивності.

Дослідник звернув увагу на те, що однією з характерних рис товарного сільськогосподарського виробництва фільваркових та фермерських господарств була промислова переробка їхньої продукції: гуральництво, млинарство, цукроваріння, молочарство, олійництво та ін., що перетворювало їх на багатогалузеві підприємства. Проте були й негативні тенденції в розвитку землеробства в 30-х рр. ХХ ст. Більшість малоземельних селян вела екстенсивне господарювання, яке було, як правило, напівнатуральним. Існували й пережитки у вигляді здольщини та селянських відробітків у господарствах великих землевласників і заможних односельчан. Послуговуючись дешевою робочою силою, особливо під час економічної кризи та депресії, фермери та великі землевласники скорочували витрати на виробництво, підвищуючи рентабельність своїх господарств. Однак, незважаючи на архаїчні залишки в сільському господарстві, зазначає науковець, промислову відсталість і руйнівні наслідки кризи, галицьке село поступово при зви чаювалося до потреб капіталістичного ринку.

Послуговуючись широкою джерельною базою, автор показав роль сільськогосподарської кооперації в еволюційному поступі галицького села. Так, у часи політичних та економічних потрясінь міжвоєнного періоду основними здобутками кооперації стали:

створення високо централізованої організації українських кооперативів різних типів, об'єднаних у повітові союзи, які своєю чергою підпорядковувалися «Центросоюзу», «Народній торгівлі», «Маслосоюзу» і «Центробанку»;

посередництво під час збуту продукції, купівлі землі, придбанні реманенту, добрив та інших товарів господарського вжитку;

популяризація сільськогосподарських знань серед населення;

надання дешевих грошових засобів для потреб селянства краю;

інтенсифікація сільськогосподарського виробництва.

Кооперація втягувала селян у товарно-грошові відносини, зміцнювала їхню конкурентоздатність на ринку, долучала до новітніх технологій та передових європейських методів господарювання, вберегла багато селянських родин від розорення та еміграції за кордон. Отже, українська кооперація в міжвоєнний період, на думку дослідника, безперечно, мала конструктивний вплив на всі сфери господарського, соціального, культурного розвитку галицького села, зумівши подолати перешкоди з боку польської влади та підняти рівень життя хліборобів.

У п'ятому розділі висвітлюється ставлення та діяльність провідних українських і польських партій до аграрного питання. Упродовж усього міжвоєнного часу на східно-галицьких землях тривала боротьба між різними суспільно-політичними силами за вплив на селян. У своїх програмних документах політики приділяли значну увагу аграрному питанню та пропонували різні варіанти його розв'язання. Проте антиукраїнська політика офіційної Варшави, пише автор, не дала змоги вирішити аграрної проблеми на користь місцевого населення. Зауважено, що брак єдності українських політичних партій, навіть близьких ідеологічно, та взаємне протистояння призвели до розпорошення соціуму.

Шостий розділ присвячений повсякденному життю галицького села. Незважаючи на несприятливі суспільно-політичні умови, зазнаючи переслідування й утисків з боку польської влади, українське населення міжвоєнної Галичини зберегло свою мовно-культурну ідентичність. Цьому сприяла діяльність таких культурно-освітніх організацій, як «Просвіти» та Українського педагогічного товариства «Рідна школа». Поліпшити добробут народу, поширюючи спеціальні знання із ведення сільського господарства, ставило собі за мету товариство «Сільський господар». Попри певний консерватизм селянського соціуму, через мережу читалень, гуртків, курсів, поширення книг та періодичних видань, завдяки активній діяльності інтелігенції (передусім священиків та вчителів), поступово змінюється й розширюється світогляд селян, формується почуття національної гідності й патріотизму. Аналогічну працю також проводили польські, єврейські та німецькі культурно-освітні організації.

Не викликає заперечень твердження автора, що асиміляторська політика Бельведеру формувала в більшості українців негативне ставлення до нової влади і неминуче призводила до конфронтації з нею. Проте на побутовому рівні відносини між місцевими поляками та українцями нерідко були толерантними.

Досліджуючи культуру та побут, автор доходить висновку, що незважаючи на проникнення цивілізаційних процесів (залізничне та автобусне сполучення, впровадження радіо та кіно, розвиток туризму у гірських районах) у життєвий уклад галицького аграрія, він мало чим відрізнявся від традиційного, залежав передусім від складних природно-кліматичних умов місцевості. Загалом галицьке село зберегло свою національну самобутність, яка проявлялася у святкуванні українцями як церковних, традиційних свят (Великдень, Різдво, Івана Купала та ін.), так і нових (вшанування річниць Листопадового зриву, Акту злуки 1919 р., зеленосвяточні походи на стрілецькі могили на гори Маківка, Лисоня, Янівський цвинтар у Львові). Після приєднання Західної України до УРСР нова компартійна влада заборонила українцям, полякам та євреям офіційне відзначення їхніх національних та релігійних свят.

Рецензоване дослідження не позбавлене певних недоліків. Насамперед, відзначимо, що недостатньо висвітлено вплив церкви та духовенства на освітньо-культурне та господарське життя села. Однак це зауваження немає принципового характеру і не знижує наукової значимості монографії. Дослідження висвітлює низку проблем, які стосуються історичного розвитку, політичних особливостей і динаміки економічних умов господарювання та їх вплив на соціокультурну сферу українського аграрія. Нове бачення польської аграрної політики дозволяє комплексно реконструювати етнополітичну ситуацію в українському селі, загалом соціально-економічний розвиток краю до 1939 року.

Надійшла до редколегії 07.10.2015 р.